

A nagykőrösi orgona üzenete

A nagykőrösi református templomban az elmúlt ősszel fejeződött be az orgona újjáépítése. Ezt megelőzően 1993-ban részletesen szóltunk a történeti előzményekről és a tervekről.¹ A mű elkészült a tervezett nagyságban, mechanikus csúszkaládás szerkezettel.² 1997. október 25-én az orgona szakmai bemutatóján elhangzott beszédek, vélemények választ adtak arra, hogy a vállalt feladatot miként sikerült megvalósítani. E beszédek szerkesztett változatának közreadásával szeretnénk segítséget nyújtani azoknak, akik a jövőben hangszerekre komolyan áldozni kívánnak. (D. I.)

A tervező előljáró beszéde (Dávid István, orgonaművész)

Tisztelt érdeklődők, kollégák, barátaim!

A nagykőrösi református templom orgonájának rendkívül sok tanulsággal szolgáló átépítése napjaink hazai orgonaépítészetének egyik legösszetettebb feladata volt. Többször elhangzott, hogy az orgona elsősorban az organistának készül. Ez a megállapítás azonban csak bizonyos esetekben, leginkább teljesen új hangszer tervezésénél érvényes. Ugyanis tudomásul kell venni azt is, hogy minden orgonaépítés egyúttal a hangszertörténet része, mely jó vagy rossz irányba befolyásolja az illető orgonatáj képét. A benne résztvevő személyek, tervezők, megrendelők, kivitelezők hatása, munkája pedig csak egy-egy építőkocka egy ma épülő, de egy majdan műemléki hangszer történeti és zenei együttesében.

Vallom, hogy helyes megoldás —főleg átépítéseknél— csak akkor születik, ha átépítési koncepciókat ebbe a történeti folyamatba ágyazva alakítjuk ki, figyelve az orgonaépítés több száz éves gyakorlatára, az adott hangszer saját történetére, figyelembe véve a felekezet, a gyülekezet, netán a város történetének ez irányú vonatkozásait is. Mit értek ez alatt? El kell döntenünk, hogy a helyi adottságok és igények mit tesznek lehetővé, illetve mit követelnek meg: pusztán technikai feljavítást, korhű restaurálást, vagy bizonyos elemek felhasználásával és kiegészítésével egy „új orgona” megépítését. Sok esetben ezek ötvözte szükséges, az orgona egyes elemeinek eltérő értéke miatt.

---

¹ Dávid István: „A nagykőrösi református templom orgonájának újjáépítése elé”, *Magyar Egyházzene* I (1993/94) 69–73. (Az orgonaaavatóról szóló híradásunkat ld. előző számunk 70. oldalán. — A szerk.)

² Az új hangszer főbb jellemzői: három manuál, pedál, 46 regiszter, normálkopulák, 128 „setzer”-kombináció, kettős („doppel”)-regisztratúra; az eredeti elképzeléstől eltérően csupán a III. manuálra került időközben még egy 8 lábás gamba változat.

A nagykőrösi hangszer is ilyen. A kiindulási pont meghatározása, majd az orgonaépítésben korunk technikájának mértéktartó alkalmazása: elvi kérdések voltak. Ezek ismertetése és megértetése találkozásunk célja. Talán sokak számára hasznosak lehetnek tapasztalataink.

Igényes orgonarestaurálások helyett idehaza több évtizeden át öszvérhangszerek tömkelege született, melyekkel szemben jobbra egyetlen elvárásként fogalmazódott meg a pusztá megszólalás. Hangszertörténeti értékek és szerkezetek estek áldozatul, amikor egy adott (a klasszikus orgonaépítés szempontjából mélypontnak számító) korszak ráerőltette elképzeléseit egy merőben más időszakot és koncepciót képviselő hangszerre. Durva beavatkozások ezek, eredményük pedig sok esetben a néhány évtizedig működő stílusidegen játszóasztal, „légnyomatúvá alakított” vagy „elektromosított” traktúra lett. Korunk feladata lenne e hangszereket helyes orgonaépítészeti elvek alapján műértékekké visszavarázsolni. Bármely korszak találmánya —legyen az a legmodernebb elektronika vagy „setzer”-kombináció—, hitelesen csak és kizárólag a klasszikus hangszerépítés alapvető elemei mellett, azok segédeszközeként és nem azok helyett alkalmazható. Ez az elv és a kiindulási pontként elfogadott historizáló homlokzat restaurálásának igénye együttesen vezetett a kettős regisztratúra tudatos alkalmazásához a nagykőrösi orgona átépítésekor.

Az orgonatörténet kevés kivételtől eltekintve nem más, mint gyülekezeti hangszerek felépítésének története, s mint ilyen tevékenység elsősorban emberi kapcsolatokra épül és közösségeket minősít. Nem annyira a pénzügyi helyzet, sokkal inkább a bizalom és a rendezett kapcsolatok tükré, hiszen többek összehangolt akarata nélkül kevés esélye van a megvalósulásnak. S hogyan értelmezhető a mostani esemény a magyar orgonatörténetben? Az utóbbi két-három évben hazai református templomokban született hangszerek —Nyírbátor, Debrecen, Nagykőrös tanúsága— az orgonatörténésznek azt bizonyítják, hogy a hangszer elfogadásának egy újabb korszakát éljük. Már nem pusztán a jelenlétére mondunk igent —mint tették azt református atyáink a XVIII. században— hanem az újra jelentkező minőségi kívánalmakra is. Ezért érzem országos méretű zenei szolgálatnak a nagykőrösi gyülekezet vállalását.

Amit a nagykőrösi orgona a lelkipásztornak jelent (Fodor Ferenc, lelkipásztor)

Tisztelt jelenlévők, kedves vendégeink!

A nagykőrösi reformátusok, sőt egész városunk, de bizonyos értelemben a magyar református egyházzene történetének is jelentős mérföldköve a most megépült orgona. Ahhoz, hogy kulturális hagyomány teremtsédjön valahol,

szükség van kultúrahordozó eszközökre és kultúrát közvetítő személyekre. Hiszem, hogy orgonánk megfelelő eszköz lesz erre. Az a reménységünk, hogy hangszerünk egy olyan kör számára is üzenetet közvetít, mely tágabb, mint amit nagykőrösi templom négy fala jelent. Kommunikációja eszközének nem csak a zene nyelvét értem, hanem azt a szemléletváltást is, amit ez a hangszer számunkra képvisel.

Jelenti egyfelől azt a hitvallásos tételt, hogy *Isten dicsőségének szolgálatát sílánnal nem végezhetjük*. Istennek mindig az emberileg teljesíthető legtöbb, a teljesség kell. Az Ószövetség népétől Isten az állatok első fajzását (5Móz 15,19), mindenből az első zsenjét, a hibátlant kérte. A reformáció ünnepének nagyhete előtt különösen is időszerű eleinknek az a korszakot meghatározó felismerése, hogy: Vissza a forrásokhoz! Csak az az egyház tud eredetét alkotni, amelyik visszatért a forrásokhoz: Isten kristálytisztá igéjéhez. A forrásokhoz való visszatérés a gyakorlati életben is megmutatkozik. Szavainkon, viselkedésünkön meglátszik. A nagykőrösi reformátusoknak ez azt jelentette, hogy az orgonaépítészetben azokat az alapelveket érvényesítettük Dávid István irányításával, amelyeket a szó klasszikus értelmében tisztának és hamisítatlannak ismert el a szakma. Ez a pneumatikáról a mechanikus vezérlésre való visszatérést jelentette, kiegészítve a kettős regisztratúra XX. századi nagy találmányával; továbbá a boltívek mögé rejtett orgonának a nyugati karzatra való visszahelyezését —oda, ahol 1855-ben volt—, amit esztétikai és akusztikai megfontolások indokoltak. Az orgona legutolsó nagy átépítésekor, 1933-ban, a mechanikus vezérlést pneumatikusra cserélték, s akkor 28 regiszter épült meg, kihagyták viszont négy nyelvsípsor helyét, aminek a beépítésére soha nem került sor. Most ezt is pótoltuk. Tehát, ami eleinknek a harmincas évek elején nem sikerülhetett, nekünk megadta Isten.

Másodsor, az *egyházban nekünk, a különböző szolgálati területek szakembereinek, biztatnunk, erősíteniünk kell egymást*. Ennek a modelljét az 1 Kor 12. fejezete adja nekünk. Pál apostol itt a Krisztus-testhez hasonlítja az Egyház működését, ahol minden egyes tagra pótolhatatlan szükség van, miként az emberi testben is a szervekre. Ez a mi számunkra az orgonaépítés kapcsán azt jelentette, hogy az egyházzeneért felelős szolgatárs szempontjai a maguk helyén ugyanolyan fontosak voltak, mint az, hogy vasárnap milyen szakmai szempontok szerint szól az igehirdetés.

Harmadszor: ez az *orgona azt jelenti nekünk, hogy az Anyaszentegyházban semmi sem pénzkérdés, hanem hitkérdés*. Nyolc millió forint indulótökével kezdtük a munkát, amikor kiderült, hogy a tetőszerkezetet súlyos gombafertőzés pusztítja; kijavítása nyolc millió forintba kerül. Az orgonához nincstelenül fogtunk hozzá tehát, de munkánkat megelőzte Istennek egy szép ígérete. Az, amit a meghívó borítójára is felírtunk: Ezékiel könyve 40–48 fejezeteinek a summája. Ebben a kilenc fejezetben egy látomássorozatról van szó, melyekben a próféta a teljes pompájában megépült jeruzsálemi templomot látta. A templom akkor még a valóságban romokban volt, Ezékiel pedig a babiloni

fogságban élt a száműzött zsidókkal együtt. Isten azonban e látomásokban megengedte látni prófétájának azt, ami a keserű, romos látható valóságon túl van. Ezzel a reménységgel kezdtük munkánkat, mert református bibliaolvasó rendünk szerint akkor éppen Ezékiel könyve 40. része volt soron. Komolyan vettük, és nem szégyenültünk meg.

Negyedszer azt mondhatom, hogy *ez a hangszer teljesen az egyházné.* A Nagy-kőrösi Konzervgyár félmillió forintos és a helyi Áfész százezer forintos hozzájárulásán kívül kizárólag egyházi pénzből épült. Köszönjük annak a mintegy 600 nagykőrösi gyülekezeti tagnak az adományát, akik hozzájárulása révén orgonánk megépülhetett. Köszönjük az említett, nagyon csekély számú nagykőrösi közintézmény adományát és a Dunamelléki Református Egyházkerület 2 millió forintos hozzájárulását. A nagykőrösi orgona tehát teljesen az egyházné, ezért teljesen a közjóé is. Nem külső szempontok kényszerítettek bennünket —így az adományozók iránti lojalitás—, hogy a közjó szolgálatába állítsuk, hanem az Egyház Urától vett missziói parancsunk.

Amikor a vendéglátó nagykőrösi reformátusok nevében köszöntöm Önöket, kívánom, hogy orgonánk négyes üzenetének hírért vigyék el azokkal az élményekkel együtt, amiket a hangszer megismerése során szereznek!

Soli Deo Gloria! Egyedül Istené a dicsőség!

Ahogy az orgonaépítő látja

(Pour László orgonaépítő, a budapesti Aquincum Orgonagyár tervezője)

[...] Cégünknek egy mai színvonalú hangszert kellett építenie, melyre itt liturgiai, oktatási és hangverseny-feladatok vártak. Az új orgonát az 1855-ös hangszer eredeti helyén, a historikus homlokzat mögött, a régi sípanyag lehetőség szerinti megőrzésével kellett elkészíteni. Tulajdonképpen a régi sípok hangjának figyelembevételével készült a diszpozíció is, melyet korunk szellemét követve úgy kellett megalkotni, hogy a hangszeren az orgonairodalom lehető legrészesebb skálája megszólaltatható legyen. Dávid István ezt az elképzelést szigorúan követte és így a hangszer valóban nagyon sokoldalú lett.

Az orgona elrendezése a klasszikus példát követi: pedálja az orgona két oldalán helyezkedik el, középső részében egymás fölött áll a főmű és a pozitív-mű ill. az orgona mögött a redőnymű. A belső tér kicsi, a karzat magassága mindössze hat és fél méter, ide kellett az orgonát megtervezni. Nagy segítség volt ebben az a számítógépes adat- és méretfeldolgozás, melyet az Aquincum-üzem évek óta alkalmaz. Technikai érdekességként említeném a kettős regisztraturát, ami azt jelenti, hogy egy teljes mechanikus rudazat készült a regiszterhúzóknak részére —ahogy ez évszázadokon át történt—, és ezen felül egy 128 soros „setzer”-kombináció is segíti az organistát. Tehát a regiszterhúzóknak mechanikusan és elektromosan is működnek; a kopulák kapcsolása és szerkezete egyaránt elektromos.

[...] A templomtérnek az alacsony és sima mennyezet miatt viszonylag kicsi az utözengése, ezért annak ellenére, hogy a hangszer akusztikailag a legjobb pontban áll, Varga László intonatőr elég kiszolgáltatott helyzetben volt. Az akusztikai nehézségeken túlmenően a régi sípok is sok problémát okoztak. Erre vonatkozóan hadd idézzek néhány sort Dávid István említett tanulmányából: „A sípanyag értékes részének megőrzése folytán az új hangszerben négy korszak építési stílusát kell egységgé formálni, ami nem mindannapi orgonatervezői és -építői feladat. Az eredmény viszont minden fáradságért kárpótolható.” Bízom benne, hogy ez a valóban fáradságos és nagy munka meghozta azt az eredményt, amelyre az egész gyülekezet és mindannyian vártunk.

Végezetül, de nem utolsó sorban szeretném megköszönni dr. Fodor Ferenc lelkész úrnak, hogy ezt a nem mindennapi feladatot ránk bízta, és hogy az egyházi vezetés részéről ilyen akarattal és ilyen lelkesedéssel vitte végig az orgonaépítést. Nemcsak az anyagi háttérét teremtette meg ennek, hanem messzemenőig kiállt a mechanikus orgona mellett, hogy a hangszer abban a hagyományos rendszerben épüljön, amiben annak idején épült, és ahogy igényes orgonának ma is épülnie kell. Azt hiszem, nagyon sok orgonista is tanulhatna tőle.

Az orgonaszekeréről (Tóth Tamás, építész)

Dávid István orgonatervezése valószínűleg úgy kezdődött, hogy ezt a hangszert vissza kell vinni eredeti helyére. [...] Magyarországon az orgonák elég sokat vándoroltak a templomokban végleges helyet keresve, de ha nem is vándoroltak, a hangszereket húzták előre, húzták hátra, bővítették, ahogy tudták. Ennek az lett a vége, hogy az orgona egyre rosszabb állapotba került, minden a hangszer és az egész szerkezet kárára történt.

Most itt áll előttünk egy fordított helyzet: megint visszük egyik helyről a másira az orgonát, de az elmúlt idők pusztításai után megpróbálunk minden még használhatót, értékelhetőt visszaépíteni. Ezt mindig meg kellene próbálni, bár az építető, a tervező, sőt az orgonaépítő számára is igen nehéz feladat, mert egy olyan folyamatba kell beilleszkedni, ami inkább halmozza a problémákat. A folyamat végén azonban mindig nagy a nyereség! Azt hiszem —látván ezt a helyzetet—, nyugodtan mondhatjuk, hogy itt ez kizárólag csak nyereségekkel járt.

Néhány dolgot szeretnék megemlíteni, ami saját praxisomból leszármazott és amit fontosnak tartok, s talán helyes elvek is.

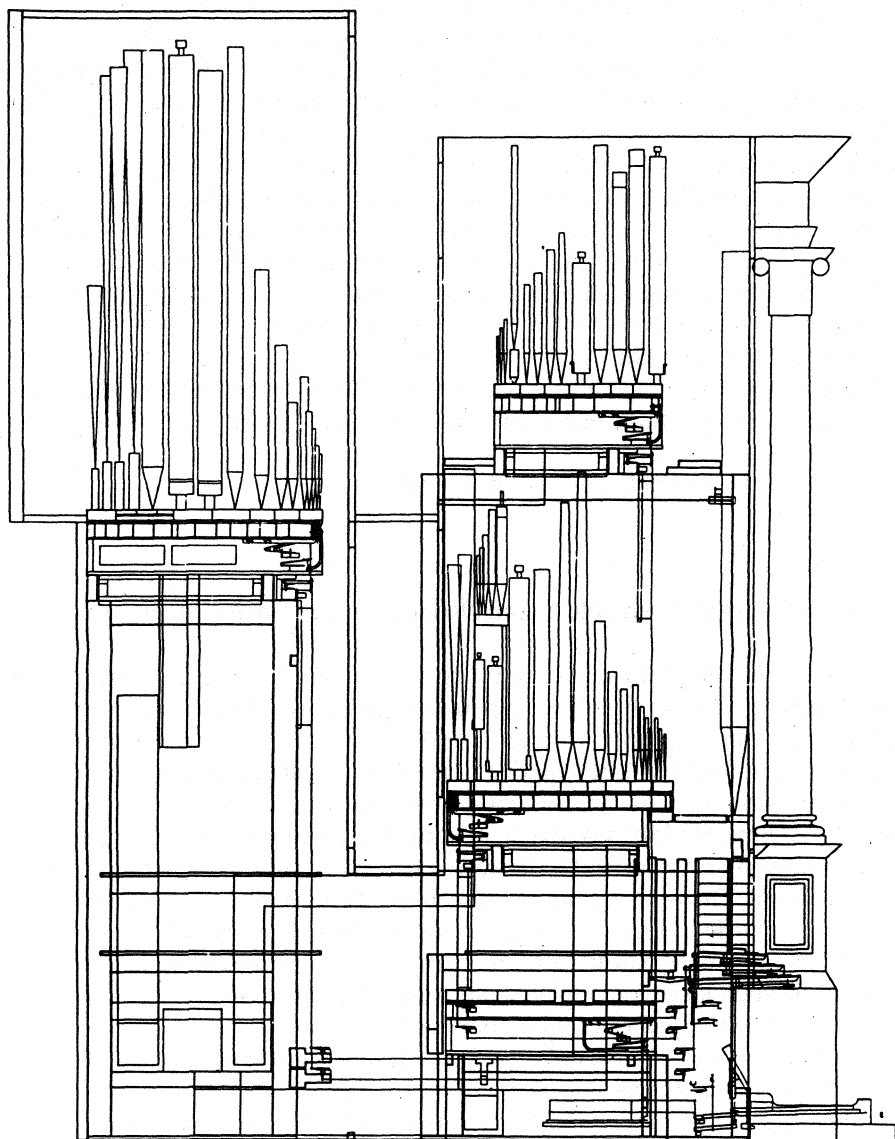
Amikor egy régi orgonával bármit is teszünk, mindenképpen a műemlékvédelem területén mozgunk. Megtartunk, védünk is valamit, és megpróbálunk rájönni, hogy miért? Utána pedig marad a kérdés: hogyan valósítsuk meg ezt a védelmet?

[...] Itt szerencsére az orgonaház eredeti részei a többszöri átépítések ellenére sem sérültek, szerkezetükben egységesen együtt maradtak. Magától értődő volt, hogy a 30-as években kialakult háromrészes kompozíciót is meg kell tartani. Ennek a bontáskor sem mondott ellene semmi. Ez ugyan már az eredetitől való jelentős eltérés, amit —mint előzményt— mégis tovább viszünk magunkkal. Ezt a látszólagos ellentétet logikusan és szellemesen enyhíti, hogy az alsó és ugyancsak nem eredeti részbe egy historikusan helyes, bár soha nem volt játszósze krény került, megerősítve és végérvényesen összekapcsolva a homlokzati tagolást. [...] Ezen új alsó, lábazati rész tervezésekor az a döntés született, hogy az alapvető formák megtartásával egy az orgonának szerkezetileg is szükséges sze krénymagasságot képezünk; így épült meg ez az egészséges, szép nagy posztamens. Az egész sze krényt pedig úgy egészítettük ki —a nem látható részeknél is—, ahogy 120–150 évvel ezelőtt egy orgonaszekrényt illet megépíteni: zárt egységet alkot hátfalával, oldalával, tetőzetével. Ennek az orgonaátépítésnek kiinduló pontját tehát a sze krényzet képezte.

Nagy eredménynek tartom azt a megoldást, amely az orgonaművész-tervezővel való sok-sok megbeszélés után kialakult döntés volt. Tapasztalatom szerint a mély orgonaszekrények nem jók. Ilyen sok van Magyarországon, mert a hangszereket mindig hátrafelé bővítették, és ami útban volt, elbontották. Itt is ez történt 1933-ban. Ezt egy bizonyos határig lehet csinálni, de azok a hangszerek, ahol a művek egymás mögött állnak, túl mélyek, és így sem szerkezetileg, sem akusztikailag nem megfelelőek. Most is az volt a követelmény, hogy ezt a sze krényt hátrafelé bővíteni kell, mert lényegesen nagyobb hangszer lesz benne [mint azt valaha, 1855-ben elképzelték]. Ezúttal egymás mögé két független sze krényt építettünk: a redőnymű —megtartva előtte egy akusztikailag is helyes távolságot— egy teljesen önálló, duplafalú fenyőfa-sze krénybe került; az első, régi sze krény hátfala pedig rácsozott, tehát az orgona minden része jól szól. Beláttam, hogy ez egy ritkán alkalmazott és helyes elv: a Cavaillé-Coll-orgonák sze krényeinél látható, részben bővítések-nél, részben új orgonáinál alkalmazott logikus megoldás.³ Ezt itt nagy nyereségnek tartom — máshol még nem sikerült megvalósítani.

Ami maga a megjelenés, amit voltaképpen látunk: ez a sze krény színezése. A nagykőrösi hangszer kétszer volt kifestve, zöld színű olajfestékkel, a két építési periódusnak megfelelően. [...] Régi orgonaszekrényekhez nem lehet egy mai asztalos és festő gondolkodásával hozzányúlni; ez saját, restaurálási technikát igényel, mely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy célt érjünk [...]: a megfelelő szintű restaurálási munka az egész műtárgyat hitelesebbé teszi! — Föltártuk a régi festést, majd úgy döntöttünk, hogy annak ismeretében új festést készítenek a hely megszokott tónusában. Szombati István faszobrász-restaurátor [...] egymaga készítette el az itt látható megjelenést.

³ A régi orgonaház kiegészítését és az új redőny sze krény elkészítését a Kőrösi Vagyonkezelő Rt. asztalosbrigádja végezte Tóth Tamás tervei alapján. Ugyancsak ők készítették —Kovács Csaba statikus tervei nyomán— a karzat megerősítését és padozatát.

A nagykőrösi református templom újjáépített orgonájának terorajza (hosszmetszet).

Szép és alapos előmunkálatok (csiszolás, javítás, kiegészítések, újracsiszolások) után, igen jó minőségben sikerült.

Az építetőknek köszönhetően az összes ornamens, az oszlopfejek, lábazatok, függönydíszek tisztítása, retussal való kiegészítése is megtörténhetett. Látható itt egy finomság, ami talán egy laikusnak nem logikus: van egy arannyal és egy ezüsttel színezett rész. Az ezüst a régebbi, az arany az 1933-as bővítés eredménye. Akkor megdöbbenően jó minőségben végezték el a falmunkákat, de mivel az ezüst már nem volt divat, az új ornamensek színezését arannyal készítették, a régit pedig addig lakkozták, míg kapott valamilyen arany jelleget. Egészen megtévesztő volt. A tisztítás elvégzése után lehetett látni, hogy ezek többé nem hangolhatók össze, és ezért úgy hagytuk, ahogy van. Ez is egy finom építéstörténeti magyarázat és egy élénkítő folt az egészben, akárcsak az újonnan készült évszámok és a homlokzat optikai közép-pontját hangsúlyozó címer. [...]

Nagyon örülök, hogy az eredeti gondolatokat sikerült maradéktalanul megvalósítani és [...] hogy ebben a munkában részt vehettem.

(Ld. még lapunk jelen száma 216. oldalának ábráit!)

*

Orgonahangversenyek a nagykőrösi református templomban

A református templom újjáépített orgonáján „Öt évszázad orgonazenéje Nagykőrösön” címmel került sor egy tíz hangversenyből álló sorozat meghirdetésére. (A koncertek este 7 órakor kezdődtek.)

Ennek nyitányaként 1997. október 31-én Dávid István orgonaavató hangversenyét hallhatták az érdeklődők, amelynek keretében Bach, Sweelinck, Bruhns, Brahms, Kodály, Dandrieu, Messiaen és Franck kompozíciói hangzottak föl. November 9-én Alföldy-Boruss Csilla reneszánsz és korabarrokk szerzők (Banchieri, Grillo, A. Gabrieli, Frescobaldi, Goudimel, Sweelinck, Scheidemann, Buxtehude, Lübeck) műveiből nyújtott válogatást, majd december 7-én Dávid István francia barokk mesterek (F. Couperin, Clerambault, Dandrieu, Daquin) részben karácsonyi témájú darabjait szólaltatta meg.

A sorozat 1998. áprilisától folytatódott.

Április 27-én, hétfőn a református *Tanítóképző Főiskola orgonista növendékeinek* (sorozaton kívüli) koncertje volt hallható.

Május 17-én *Finta Gergely* (Budapest) Buxtehude-, Bruhns- valamint Bach műveit játszotta.

Június 21-én *Franz Metz* (Hechingen) Bach, Guido von Pogatschnigg és Dupré darabjaival lépett fel.

Július 4-én —szombaton— *Kálmán Attila* (Stuttgart) Bach néhány orgonakompozícióját szólaltatta meg.